

est extra latitudinem potentiae naturalis, id est, quae ab agente ordinis naturalis reduci potest in actum, sive talis actus sit naturaliter debitus tali potentiae, sive non. Unde, quando homo efficit talem formam, revera efficit illam per virtutem motivam naturalem, quamvis eam moveat per voluntatem, et dirigat per artem. Quare interdum contingit similem formam vel figuram ab agente naturali fieri casu seu ex concursu plurium causarum. Tertio, quia alias in motu lapidis sursum projecti ab homine, Ubi, ad quod terminatur, non educeretur de potentia subjecti, quia etiam lapis dici potest esse tantum in potentia obediuntali respectu talis motus; imo quodammodo est minor illa potentia, quia motus ille violentus est; consequens autem est falsum, quia frige factio aquae, etiamsi sit violenta, fit per eductionem; quamvis enim repugnet formae, ex parte materiae est naturalis capacitas; sic autem est in lapide respectu motus sursum. Quod autem ille motus imprimatur ab agente libero vel naturali, nil refert ad eductionem.

18. Quapropter alii absolute docent formas artificiales educi de potentia subjecti propter rationes dictas. Ego vero censeo idem esse iudicium de his formis, quod de aliis modis qui per resultantiam fiunt; nam hae formae artificiales solum sunt modi quidam accidentales, ut supra dictum est, et ad illas non est per se actio physica; quamvis enim intentio artificis ad illas per se tendat, et ideo tali modo dirigat per artem actionem suam, ut formam intentam inducat, tamen actio ipsa, per quam exequitur intentionem suam, non terminatur per se et immediate ad talem formam, sed ad aliquem alium modum, ex quo talis forma resultat. Semper enim hae formae fiunt per motionem localem, quae proxime terminatur ad Ubi, et inde resultat variae figurae artefactorum, vel per incisionem et divisionem partium, vel per compositionem, et ordinatum situm earum, et ideo in effectione harum formarum non est propria eductio, sed qualis in naturali resultantia esse potest. Hinc vero colligo, hoc non esse proprium harum formarum, eo quod per artem fiant, sed commune est omnibus figuris, etiamsi per actionem mere naturalem efficiantur; semper enim fiunt per solam resultantiam, vel ad productionem, vel ad rarefactionem, densationem aut situationem quantitatis,

DISPUTATIO XVII.

DE CAUSA EFFICIENTI IN COMMUNI.

Post considerationem materialis et formalis causae, quae intrinsecae sunt, dicendum sequitur de causis extrinsecis, quae sunt finalis et efficiens; inter quas licet finalis censeatur prior et nobilior, tamen efficientis causalitas est nobis notior, et ideo de illa dicendum prius est. Non est autem necessarium quaerere an haec causa sit, tum quia hoc satis probatum est supra, tractando de numero causarum; tum etiam quia nihil est evidentius et notius experientia; nam transmutationes et generationes, quas experimur, fieri non possunt nisi ab aliquo efficiente, quod sit causa et transmutationis, et effectus; nihil enim potest seipsum de non esse ad esse transferre. Supposito igitur in rerum natura hoc genere causae, videndum est quid sit, et in quo consistat causalitas ejus, et quid requirat ut causare valeat. Quia vero in hoc genere multae sunt causarum species ac modi, ideo prius in communi declarabimus quid sit haec causa, et quot membra sub se contineat, quidque omnibus illis commune sit. Postea vero de singulis causarum efficientium speciebus, et variis earum causandi modis sigillatim disseremus, quantum pro hujus materiae complemento expedire censebimus.

SECTIO I.

Quid causa efficiens sit.

1. *Definitio Aristotelica.* — Quod in ea generis. — Aristoteles, 5 Metaph., cap. 2, et 2 Physicor., c. 3, causam efficientem in communi definit, dicens esse id, unde primum principium est mutationis aut quietis. Quae definitio multa interpretatione et additione indiget, ut ad verum sensum reducat, ita ut omnem causam efficientem comprehendat, et ejus propriam causalitatem declaret. Nam imprimis nihil in ea esse videtur, quod loco generis constituatur, nam illa particula unde, quam solam Aristoteles ponit, et improprie ponitur loco generis, et valde aequivoca est; nam et tempus et locus dici potest esse id unde incipit motus. Quare subintelligendum videtur loco generis, principium per se; ne autem videatur committi nugatio, dicendo causam efficientem esse principium per se, unde est primum principium motus, dicendum erit, causam efficientem esse principium

per se, a quo primo est, aut fit mutatio; atque ita fit ut descriptio Aristotelis virtute contineat hoc genus, per quod potest causa efficiens definiri.

2. *Qualiter ad solum definitum adaptetur.* — Sed tunc oritur secunda difficultas, quia definitio sic exposita etiam convenit aliis causis, nam materia in suo genere est principium per se mutationis et quietis. Nec satis est si dicatur excludi per illam particulam primo, quia, licet per illam particulam possit excludi causa formalis (nam revera illa non est primum principium mutationis, sed potius est terminus ejus, propter quod dicebamus in superioribus, formam non esse proprie causam generationis, sed rei genitae), tamen causa materialis non excluditur per illam particulam, quia in suo genere aequae primo concurrunt ad mutationem cum causa efficienti, et ideo etiam illa est principium per se, unde primo incipit mutatio. Dicit fortasse aliquis, quamvis respectu alicujus effectiois materia simul causet mutationem cum efficienti, tamen, absolute comparando causam materialem et efficientem, hanc esse priorem, quia oportet ut ipsa materia prius fiat quam causet. Sed hoc nihil ad praesens refert, quia illa antecessio est remota, et respectu alterius actionis, cujus Aristoteles non meminit, nec satis constat an illam cognoverit. Unde est quasi per accidens respectu concursus materiae et efficientis ad naturalem mutationem. Non ergo id satis est ad excludendam causalitatem materiae, alias etiam causa secunda efficiens excluderetur, quia non est prima simpliciter respectu effectiois, cum necesse sit illam prius effici. Duo ergo dici possunt: unum est, quod, licet secundum rem naturalis mutatio simul sit a causa efficienti et materiali, tamen secundum rationem prior est influxus causae efficientis, quam materialis, unde, secundum praecisas rationes formales loquendo, passio est ab actione, et non e converso, ideoque vera est ac propria haec causalis locutio, quia agens agit, materia recipit. E contrario vero non proprie dicitur agens agere, quia materia recipit. Sic igitur dicitur efficiens esse primum in ratione causandi comparatione materiae. Deinde dicitur materiam excludi per illam particulam unde. Nam in rigore significat habitudinem ad principium extrinsecum; materia enim est causa mutationis, quia illam in se intrinsece recipit, et in se sustentat; agens vero est principium actionis seu mutationis, solum quia ab illo

manat, et ad illud dicit essentialem habitudinem, ut ad principium extrinsecum a quo pendet; et haec propria ratio et habitudo declaratur per illam particulam, unde, quae aequivalet particulae a quo, quae proprie tribuitur efficienti; nam materiale principium potius est ex quo. Unde, majoris claritatis gratia, dici posset causa efficiens esse principium per se extrinsecum, a quo primo est mutatio.

3. *Quomodo ab illa finis excludatur.* — Sed tunc occurrit tertia difficultas, quia definitio sic declarata potius convenit causae finali quam efficienti; est enim finis principium per se et extrinsecum, et est prius in causando quam efficiens; nam efficiens non agit nisi motum a fine, et ideo causa finalis solet dici prima inter omnes causas. Sed quia influxus causae finalis valde obscurus est, maxime respectu physicae et realis mutationis, ideo breviter dicitur, etsi ordine intentionis causa finalis prior sit, tamen in executione efficientem causam esse primam; imo illam solam esse quae per se et extrinsece realiter influit seu movet. Et hoc modo intelligenda est praedicta definitio, quod illa particula, unde, vel a quo, satis declarat. Est enim finis principium, vel causa propter quam fit, vel in quam tendit mutatio, non tamen proprie dicitur principium a quo, vel unde primo manat actio, sed hoc propriissime dicitur de causa efficienti.

4. *Primae causae et secundis an illa definitio conveniat.* — At vero occurrit statim quarta difficultas, quia illa definitio non complectitur omnem causam efficientem. Hinc enim videtur convenire soli causae primae, quia sola illa est unde primo incipit omnis mutatio, vel ad summum convenit causae principali, non vero instrumentali, vel facultati, quae est proximum principium agendi, nam instrumentum non agit nisi motum, seu in virtute prioris agentis, et ideo non potest dici instrumentum esse id unde primo est motus. Aliunde autem videtur illa definitio non convenire primae causae efficienti secundum primam ac potissimam efficientiam ejus, quae est per creationem; quia creatio non est mutatio. Ad priorem partem dicendum est, illam particulam, unde primo incipit motus, non esse intelligendam de primo principio simpliciter, id est omnino independente, et quod nullam habet priorem causam, alioqui, ut argumentum concludit, tantum primo motori seu efficienti definitio conveniret; sed intelligendam esse de primo principio in tali or-

dine, aut genere causandi. Unde causa secunda dicitur primum principium, unde est motus, quia in genere causæ proximæ ab illa primo oritur motus, et ita Aristoteles ponit exemplum in patre respectu filii. Aliqui vero existimant cum Alexandro Aphrodisæo, per illam particulam excludi causas instrumentales, quia non sunt proprie causæ. Sed, cum Aristoteles ponat exemplum in causa consiliante, quæ videtur magis impropria, et universaliter concludat, omni efficienti vel transmutanti convenire definitionem, potius dicendum videtur omnes modos causarum efficientium comprehendisse, ut Scotus notavit, et unamquamque causam in suo ordine habere rationem principii, a quo primum est actio, vel ut a principali principio, vel ut ab instrumentali, vel ut a perficiente et exequente, vel ut a consulente aut adjuvante. Illa ergo particula, *primo*, solum addita est, vel ad excludendas causas omnino per accidens, quæ nullo modo proprie influunt in actionem; vel ad denotandum proprium modum causandi efficientis causæ, et distinguendam illam a materiali et formali, quæ non ita sunt primæ sicut efficiens, ut supra declaratum est. Ad posteriorem partem, si Aristotelis mentem inspiciamus, videtur quidem solum definivisse causam efficientem naturalem, quæ semper agit per motum vel mutationem; in secundo enim Physicorum tantum de causis naturalibus Aristoteles disputabat, et tamen in 3 Metaph. nihil omnino addidit aut definitioni, aut doctrinæ de causa efficienti. Utroque tamen loco insinuavit, servata proportione, posse definitionem extendi ad omnem efficientem causam. Unde ponens exempla, dixit: *Ut is qui consulit, et pater filii, et uno nomine id quod efficit, ejus quod fit, et quod immutat, ejus quod immutatur.* Si ergo loco illius vocis, *mutationis*, vel *quietis*, ponamus vocem *actionis*, comprehendet definitio omnem efficientem causam, etiam primam ut creatorem, quia, ut infra videbimus, etiam creatio actio est, quamvis non sit mutatio.

5. *Qualiter in illa non sit inclusum definitum.* — Nascitur vero inde alia difficultas, quia videtur hoc modo definitum poni quodammodo in definitione; erit enim causa efficiens, juxta expositionem datam, principium per se, a quo primo est actio; æque autem obscurum est quid sit actio; imo fere est idem, et eadem expositione indiget, nam actio et effectio idem sunt; unde efficiens vel agens, ab actione dicitur; definire ergo efficiens

per actionem, est idem per idem, vel obscurum per obscurius declarare. Adde, causam per effectum definiendam esse, cum sint correlativa; actionem autem non esse effectum causæ efficientis, sed rationem causandi, ut infra dicam. Dicendum tamen est, cum actio comparetur ad agens per modum formæ, non male rationem agentis per ordinem ad actionem declarari; at Aristoteles usus est nomine *mutationis*, quia nobis est notior, ut per illam intelligamus in unaquaque re emanationem seu dependentiam ab illo principio, a quo esse recipit. Unde, quamvis propria ratio actionis et distinctio ejus ab agente et ab effectu, obscurior sit, ut postea videbimus, in præsentem tamen satis est per actionem intelligere emanationem ac dependentiam effectus a sua causa extrinseca, a qua esse recipit: nam hoc modo, confuse et generatim loquendo, notissimum est dari in effectu dependentiam, seu emanationem a suo principio, quidquid illa dependentia vel emanatio sit.

6. Quocirca, quamvis actio non sit effectus agentis, tamen, quia est via ad effectum, seu dependentia effectus ab agente, satis in ipsa actione comprehenditur vel indicatur effectus. Perinde enim est dicere efficientem causam esse primum principium unde est actio, ac dicere unde est effectus, media actione, seu esse principium [a quo effectus profluit seu pendet per actionem. In quo recte etiam significatur differentia inter hanc causam et alias, nam materia et forma, per se loquendo, non causant media actione, sed per formalem et intrinsecam unionem; finis vero solum causat per metaphoricam motionem, quatenus finis est; at efficiens causat per propriam actionem ab illo dimanantem. Et in hoc etiam includitur, hanc causam non dare effectui suum ac proprium formale esse, sed aliud ab eo manans, media actione, in quo differt hæc causa a formali et materiali, quod hæc causant suum effectum dando illi suam propriam entitatem, et ideo causæ intrinsecæ appellantur; causa vero efficiens est extrinseca, id est, non communicans effectui suum proprium, et (ut ita dicam) individuum esse, sed aliud realiter profluens et manans a tali causa, media actione. Ex his ergo satis constat tum definitio Aristotelis, tum res ipsa, quid, videlicet, causa efficiens sit; et in quo ab aliis generibus causarum distinguatur; quæ omnia exactius intelligentur, declarando singula, quæ ad hanc causalitatem concurrunt ac necessaria sunt.

SECTIO II.

Quotuplex sit causa efficiens.

1. Quoniam hoc nomen *causæ efficientis* latissime patet, et impropriissime ac per imperfectam quamdam analogiam multis rebus tribuitur, aliis vero licet tribuatur proprie, tamen secundum varios causandi modos, ideo, priusquam ulterius procedamus, necesse est varias hujus causæ divisiones præmittere, ad quas intelligendas opus est præ oculis habere definitionem datam; nam juxta diversum modum participandi illam, erit differentia in causis.

Causa per se efficiens et per accidens.

2. *Varii modi causarum per accidens.* — Prima ergo divisio causæ efficientis constitui potest in per se, et per accidens; quam tradidit Aristoteles in citatis locis. Causa per se est illa a qua directe pendet effectus secundum illud proprium esse quod habet, in quantum effectus est, quo modo (ait Aristoteles) statuarius est causa statuæ; et quia hæc sola est proprie et simpliciter causa, fere de sola illa futura est tota disputatio sequens. Causa autem per accidens, cum non sit vera causa, sed per quamdam habitudinem vel similitudinem aut conjunctionem cum causa sic appelletur, non potest commode una communi descriptione definiri, sed variis modis dicitur. Aliquando enim dicitur causa per accidens ex parte causæ, aliquando vero ex parte effectus. Ex parte causæ id dicitur per accidens causare, quod per accidens conjunctum est principio per se causandi, quod interdum est ipsum subjectum formæ, quæ est principium agendi, et hoc modo aqua dicitur calefacere per accidens, quia accidit aquæ quod sit calida, et consequenter quod calefaciat. *Et hoc modo* (ait Aristot.) *Polycletus est causa statuæ.* Interdum vero est alia forma per accidens alteri conjuncta in eodem subjecto, per accidens (inquam) quod attinet ad vim efficiendi, quidquid sit, an alia ratione necessario jungantur. Et hoc modo musicus per accidens scribit, et album calefacit, etc. Adidit vero Aristoteles hunc posteriorem modum esse magis improprium seu magis remotum, quam priorem, quia forma concomitans nihil omnino confert ad effectum alterius; subjectum autem formæ, cum saltem ipsam formam in se sustineat, aliquid conferre videtur. Addit præterea posse has causas per ac-

cidens, tam in particulari quam in communi, id est, in specie, seu genere, assignari, ut, *Hoc album*, aut, *Album calefacit*. Item posse simpliciter vel composite explicari, ut *Musicus ædificat*, vel *Polycletus musicus ædificat*. Sed hæc magis pertinent ad modum prædicandi quam causandi, et cum sint per accidens, in infinitum possunt multiplicari juxta varios modos concipiendi et loquendi.

3. *Dubio satisfi.* — Solum potest quis dubitare, cum actiones per se sint suppositorum, cur dicat Aristoteles actionem per accidens tribui supposito formæ. Respondeo primum actionem per se esse a supposito, quatenus affectum est tali forma, non vero necessario secundum se, et ita calidum per se calefacit, non vero aqua. Adde vero deinde tunc actionem per accidens tribui supposito, quando vis agendi per accidens etiam illi inest, ut in exemplo dicto, quia tunc in ipso supposito nude sumpto, nullo modo continetur vis agendi, et ita omnino per accidens illi conjungitur actio. At vero si vis agendi per se insit supposito, etiam si suppositum ipsum nude proferatur, non dicetur causa per accidens, sed per se actionis, et ita censeo has esse per se: *Sol illuminat, ignis calefacit*, juxta quartum modum dicendi per se, ex 1 Poster., c. 4, quia ignis radicaliter et virtute includit propriam rationem calefaciendi. Dices: ergo hæc est per se: *Homo facit statuam*, quod est contra Aristotelem. Respondent aliqui illam propositionem non esse per se, quia non est necessaria, sed contingens. At hoc nihil refert ad causalitatem per se, seu (quod idem est) ad quartum modum dicendi per se; nam etiam hæc propositiones non sunt necessariae: *Musicus canit, Calidum calefacit*, et tamen sunt per se quarto modo. Unde quod ad causalitatem attinet, ego censeo has esse per se: *Animal se movet, Homo ratiocinatur, loquitur*, etc.; illa vero: *Homo facit statuam*, magis est per accidens, quia etsi ars illa non possit esse, nisi in homine (intelligentias omitto), tamen simpliciter accidit homini, unde homo simpliciter dicitur non includit artem illam, nisi in potentia valde remota.

4. *Causa per accidens ex parte effectus, quæ.* — Solet etiam interdum assignari causa per accidens ex parte effectus, id est, respectu ejus, quod accidit effectui per se, atque hoc modo ipsamet causa per se alicujus effectus est causa per accidens ejus quod conjungitur effectui per se, quomodo motus est cau-

sa caloris, aut calidum causa nigri. Hoc etiam modo ea, quæ casu vel fortuito eveniunt, dicuntur habere causam per accidens, ut quod fodiens quis inveniatur thesaurum. Est autem in hoc genere causarum per accidens advertendum primo, interdum effectum appellari per accidens respectu concursus aliquarum causarum, quamvis, supposito illo concursu, talis effectus per se manet a tali causa; ut, verbi gratia, quod cadente lapide contingat Petrum illac incedere, accidentarium est; tamen, supposito illo concursu, quod lapis sua vi percutiat, et tale vulnus efficiat, effectus est per se proveniens a tali vi activa lapidis, et ideo tunc non dicitur lapis causa per accidens illius effectus, nisi respectu illius concursus, vel etiam respectu intentionis moventis. Sed de his effectibus hoc modo per accidens dicemus inferius plura, tractando de casu et fortuna. Rursus est advertendum, quando effectus dicitur per accidens, eo quod conjungitur effectui per se, dupliciter dici posse per accidens. Uno modo, respectu solius intentionis agentis; alio modo, etiam respectu ipsius actionis, et connexionis unius effectus cum alio. Contingit enim unum effectum, non solum esse præter intentionem agentis, sed etiam nullo modo esse connexum cum actione ejus, ut quod fodiens terram inveniatur thesaurum. Et tunc est propriissime causa et effectus per accidens. Interdum vero unus effectus ex natura rei est connexus cum alio, quamvis sit præter intentionem agentis, ut, verbi gratia, corruptio unius ex natura rei necessario conjuncta est cum generatione alterius, est tamen præter intentionem agentis naturalis, et hac ratione solet etiam dici effectus per accidens, non tamen ita proprie et simpliciter sicut prior; nam, quatenus est necessario connexus, est aliquo modo per se. Cujus signum est, quod de illo esse potest scientia et demonstratio. Imo, quatenus in genere dispositionis privatio formæ contrariæ est quasi medium necessarium ad introducendam aliam formam, dici potest ille effectus non esse omnino præter intentionem agentis; quia, licet non sit propter se intentus, est tamen aliquo modo intentus propter principalem finem, et ideo, quod ad præsens attinet, non computamus hujusmodi effectus inter eos qui sunt a causa per accidens. Unde omnes, qui hujusmodi sunt, vel consistunt magis in figura prædicationis quam in causalitate, ut cum dicitur: *Medicus sanat musicum*; ejusmodi

fere sunt omnia exempla posita in priori membro; vel certe reducuntur ad casum et fortunam, de quibus infra.

5. *Conditiones requisitæ ad agendum, an sint causæ per accidens.* — Præter hos duos modos solent etiam inter causas per accidens numerari conditiones quædam necessariae ad agendum, quæ per se non influunt in effectum vel actionem; ut est propinquitas agentis ad passum, ablatio alienius impedimenti, et quælibet alia similis, quæ vocari solet conditio sine qua non. Verumtamen hæc licet sit per accidens respectu propriæ et directæ causalitatis, tamen quoad physicam necessitatem, et quatenus sub scientiam cadere potest, est quodammodo per se, et ideo de his conditionibus necessario requisitis peculiariter inferius dicendum erit. Solum adverto, quoniam hujusmodi conditio sine qua non, cum principio per se actionis in eo convenit, quod est ex necessitate requisita, interdum non esse facile ad discernendum, utro modo aliqua dispositio seu proprietas rei concurrat ad actionem, an, scilicet, ut principium per se, an solum ut conditio sine qua non. Et ideo aliquando id cognosci potest ex generali ratione, aut modo talis proprietatis, ut facile intelligimus, propinquitatem esse tantum conditionem, quia solum est aut relatio aut modus præsentis, quæ ex suo genere non sunt activa; et eodem modo ratiocinamur, figuram aut densitatem non esse principia per se actionum, sed ad summum esse conditiones requisitas ad aliquas actiones, vel ad velocitatem et modum earum. Aliquando vero id est obscurius, et ex speciali aliqua ratione ejus rei, de qua est quæstio, id venandum est, ut accidit in illa vulgari quæstione, an cognitio objecti sit solum conditio necessaria, ut appetitus efficiat suum motum, vel sit etiam principium per se efficiens; vix enim potest ex certa ratione alterutra pars definiri, et ideo peculiaribus conjecturis ex propria materia sumptis utendum est. Duo tamen hic generatim advertenda occurrunt. Unum est, quodocunque experimento constat, aliquam proprietatem esse necessariam ad actionem, et aliunde non potest sufficiens ratio illius necessitatis reddi, nisi ex propria et per se causalitate, tunc non esse confugiendum ad conditionem sine qua non, sed illud esse sufficiens signum alicujus efficientiæ per se; ejus optimum exemplum est in necessitate speciei impressæ ad videndum, quæ nulla sufficiens intelligi potest, nisi posita efficien-

tia per se, et ideo non recte dicitur illa esse conditio sine qua non. At vero, quando sine efficientia per se reddi potest sufficiens ratio necessitatis talis conditionis, facile intelligi poterit, illam tantum esse conditionem sine qua non, maxime si aliunde est in causa alia virtus satis proportionata, ut intelligatur esse sufficiens ad influendam actionem, et fortasse ita contingit in dicto exemplo de cognitione ad appetitum elicatum requisita, de quo alias; et hactenus de prima divisione.

Causa physica et moralis.

6. *Quid hic nomine causæ physicae. — Causa moralis quæ in proposito.* — *Duplex modus agendi causæ physicae.* — Secundo, dividi potest causa efficiens in physicam et moralem. Causa physica hoc loco non sumitur pro causa corporali seu naturali, agente per motum corporeum et materialem, sed universaliter sumitur pro causa vere ac realiter influente in effectum; nam, sicut dicebamus superius naturam interdum significare quamcumque essentiam, ita influxus physicus aliquando vocatur ille, qui fit per veram causalitatem realem, propriam ac per se, et hoc modo et Deus est causa physica dum creat, et Angelus dum efficit motum, vel in cælo, vel etiam in seipso, et intellectus dum efficit intellectionem, et voluntas volitionem, et sic de cæteris. Causa vero moraliter efficiens dupliciter dici potest. Aliquando etiam dicitur causa moralis, solum quia libere efficit, et hoc modo causa moralis non omnino distinguitur a physica generatim sumpta, ut a nobis explicata est, sed distinguetur a physica naturaliter ac necessario agente; sic enim voluntas dum libere amat, vera et physica causa est sui amoris, quem tamen moraliter seu libere efficit. Alio vero modo sumitur causa moralis, ut distinguitur omnino a physica, et dicitur de illa causa, quæ per se non vere efficit, moraliter tamen ita se gerit, ut ei imputetur effectus; quomodo causa consulens, aut rogans, aut non impediens cum possit ac debeat, dicitur causa moralis. Atque hoc posteriori modo nunc sumimus moralem causam, ita ut causa physica dicatur, quæ vere efficit; moralis, quæ tantum imputative. Quo fit ut, physice seu metaphysice hæc considerando, divisio hæc revocetur ad priorem de causa per se, et per accidens; nam causa vere efficiens physice, solum dicitur de causa per se; causa autem, quæ moraliter tantum seu imputative causat, physice considerata,

tantum est causa per accidens, cum per se ac vere non influat. Unde semper est aut causa non impediens, cum possit ac debeat, aut causa applicans causam per se, vel inducens illam, sive per consilium, sive per preces, sive per modum meriti, sive interdum etiam per localem motum, ut cum quis applicat ignem domui; nam, licet sit causa per se physica illius motus combustionis, tamen solum est causa per accidens. Hæc vero causalitas, quæ physice est per accidens, moraliter et imputative reputatur per se. De causa ergo morali hoc modo sumpta, nihil amplius a nobis dicendum est, quia, quatenus est per accidens physice, non cadit sub scientiam; quatenus vero est per se, in genere moris, ad scientiam moralem spectat ejus consideratio, non ad metaphysicam. Causa autem physica ac vera duplicem potest habere agendi modum, scilicet, vel naturaliter, vel libere, seu necessario, vel contingenter, et de his duobus modis agendi dicemus inferius, quia maxime pertinent ad explicandas tum perfectiones et naturas diversarum causarum, tum etiam seriem et connexionem effectuum universi, et modum influendi, seu concurrendi primæ causæ cum secundis; de moralitate autem, quæ actibus liberis convenit, quatenus liberi sunt, non spectat consideratio ad præsentem scientiam, sed ad moralem philosophiam, vel potius ad divinam Theologiam.

De causa principali et instrumentali prima expositio.

7. Tertio dividitur causa efficiens vera ac propria in principalem et instrumentalem, quorum verborum usus solet esse valde ambiguus et æquivocus; quare diligenter explicanda est eorum significatio. Causa principalis dici solet ea, cui proprie et simpliciter attribuitur actio. Verum hæc descriptio non satis rem declarat; primo quidem, quia forma rei, ut anima, verbi gratia, est aliquo modo causa, et non instrumentalis, ut constat; ergo, si divisio illa est adæquata, continetur sub causa principali, et tamen illi proprie non tribuitur actio, quia anima, ut Aristoteles dixit, proprie non det; ergo illa descriptio non convenit omni causæ principali. Hæc enim causa principalis, ut ratio facta declarat, alia est quæ operatur, alia quæ est principium principale operandi, quæ solent dici *causa principalis ut quod*, et ut quo; descriptio autem data convenit ad summum priori causæ, non vero posteriori. Imo

ulterius objici potest, quod non omni causæ ut quod conveniat illa descriptio, sed soli causæ proximæ et particulari, non vero universali et primæ. Ut enim inferius constabit, causa efficiens principalis in primam et secundam, seu proximam et universalem dividitur, et utraque est causa principalis; imo principalior est prima quam secunda, et tamen simpliciter et proprie non attribuitur effectus primæ, sed secundæ; cum enim homo ambulat, videt, aut intelligit, non dicitur Deus ambulare, videre aut intelligere, quamvis principalis efficiat motus illos quam homo. Sed hæc obiectio non multum urget, nam revera possunt effectus causarum secundarum proprie et vere attribui primæ, quia *neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus*. Unde, licet terra germinet herbam virentem, Deo tamen tribuitur, quod *producat foenum jumentis, et herbam servituti hominum*, et quod formet foetum in utero, ac denique quod omnia opera nostra operetur, ut inferius latius dicemus. Quod ergo illæ denominationes videndi, etc., non tribuantur Deo, ideo est quia non sunt desumptæ ex pura efficientia, sed magis ex informatione et receptione motus aut actus effecti. Non enim dicitur videre, qui utunque facit visionem, sed qui ita facit, ut ea informetur; imo ab hac posteriori habitudine præcipue sumitur illa denominatio, adeo ut si illa manere posset sine efficientia, vel saltem sine efficientia principali, ad illam denominationem sufficeret. Igitur non est dubium quin effectus quoad puram efficientiam omni principali causæ operanti ut quod, vere ac proprie attribui possit.

8. *Agentis absoluta denominatio an instrumento tribuatur.* — Majorem difficultatem ingerit, quia non videtur hoc proprium causæ principalis, nam interdum attribuitur instrumentali, ut patet exemplis theologicis; homo enim dicitur consecrare, absolvere, etc., quamvis solum instrumentaliter hoc faciat; et in physicis semen dicitur proprie disponere materiam, et mediante illa dispositione generationem efficere. Et ratio esse videtur, quia illa denominatio proprie tribuitur supposito operanti, et ideo, si contingat instrumentum esse suppositum aliquo modo per se operans, illi etiam potest attribui actio. Etenim, si aqua proprie et simpliciter dicitur calefacere, etiamsi tantum sit causa per accidens, solum quia est suppositum sustentans principium calefaciendi, quid mirum quod

homini vel alteri supposito tribuatur actio etiamsi solam vim instrumentalem operandi habeat? Sed ad hoc dici potest, hanc denominationem nunquam attribui causæ, nisi ratione alicujus principalitatis (ut sic dicam) quam in tali operatione habet; ut homini attribuitur quod consecret vel absolvat, etc., quia in exercendis actionibus externis, per quas illi effectus fiunt, operatur ut causa principalis, et quia illa eadem operatur ut dominus suarum actionum. Semen autem non dicitur proprie generare, nec etiam proprie organizare aut disponere materiam, nisi in quantum propria virtute potest aliquid prævivium efficere, in quo se gerit ut agens principale. Denique aqua non dicitur per se calefacere, sed per accidens, et ideo non est ad rem, quia hic agimus de attributione per se. Et illa eadem denominatio per accidens, fundamentum habet in eo quod aqua in ratione subsistentis, et sustentantis principium calefaciendi se gerit ut principale operans. Sic igitur, simpliciter loquendo, proprium est principalis causæ, quod ei tribuantur actio et effectus. Et posset hoc cum proportionem accommodari agenti quod, et principio agendi quo, illi ut operanti, huic ut principali rationi operandi. Et addi etiam potest, causam principalem absolute dici de causa operante ut quod, de principio autem non nisi reductive, et secundum quid; ideoque satis esse ut illi eodem modo accommodetur descriptio. In hunc ergo modum sustineri potest illa definitio, quamvis in ea non explicetur propria ratio, ob quam causæ principali simpliciter tribuitur effectus, cum tamen in eo consistere videatur propria ratio causæ principalis.

Secundus modus.

9. Aliter ergo dici solet causa principalis illa, quæ propria virtute influit in effectum; vel aliter, quæ sufficiente virtute influit, seu quæ cum concursu sibi debito sufficiens est ad producendum effectum. Nullo tamen ex his modis videtur sufficienter declarari propria et adæquata ratio hujus causæ. Nam propria virtute influere in effectum non solum principali causæ convenit, sed etiam instrumentali, præsertim in naturalibus instrumentis, quidquid sit de aliis. Calor enim naturalis, qui est instrumentum ad convertendum alimentum in substantiam aliti, naturalem et innatam vim habet ad illam actionem, et similiter calor ignis, si est naturale instrumentum ad introducendam formam

substantialem ignis, propriam et insitam virtutem habet ad illam actionem instrumentariam. Neque enim sine virtute proportionata agere potest, neque illam habet extrinsecam aut adventitiam; ergo innatam et propriam. Quod si dicatur habere quidem virtutem, esse tamen instrumentariam, hoc est quod inquirimus, nempe quid illi desit ad rationem principalis principii, cum ostensum sit propria virtute operari; neque enim necessarium videtur, quod secundo loco adjiciebatur de virtute sufficiente. Primo quidem, quia sicut solus calor non sufficit ad introducendam formam ignis, ita neque sola forma sine calore; ergo eadem ratione forma non erit principium sufficiens. Deinde, quia causa principalis dividenda est ulterius in totalem et partialem, et utraque distinguitur ab instrumentali; causa autem partialis non operatur virtute sufficiente; ergo non recte in hoc separatur ab instrumentali. Præterea, cum virtus causæ principalis dicitur debere esse sufficiens, aut intelligitur de sufficientia in omni genere aut ordine causæ sufficientis; et hoc est falsum, alias nulla causa secunda esset principalis, quia nulla est absolute sufficiens. Imo nec causa prima, quando concurreret cum secunda, ageret ut causa principalis, quia tunc non operatur, ut per se sola sufficiens. Si vero intelligatur de sufficientia in suo genere, etiam causa instrumentalis est in suo ordine sufficiens; ergo per hoc non satis declaratur propria ratio causæ principalis. Denique, quod additur de concursu debito, nihil amplius rem declarat, tum quia necessitas concursus non convenit omni causæ principali, sed tantum secundæ; tum etiam quia concursus non tantum debetur causæ principali, sed etiam instrumentariæ; calor enim debetur concursus et ad calefaciendum, et ad producendum ignem, si sit sufficiens calor; nullo ergo ex his modis videtur satis declarari ratio causæ principalis, et ab instrumentaria distingui.

Tertius modus.

10. Propter hæc potest esse alius dicendi modus, causam principalem eam esse, quæ proxime et per proprium influxum influit in effectum, seu in formam constituentem effectum. Quæ sententia melius declaratur, adjungendo simul rationem instrumentalis causæ, et utriusque differentiam. Causa enim instrumentalis erit illa, quæ sua actione non attingit immediate effectum seu formam, sed

aliquid prævivium, ex quo talis forma resultat, quam proxime et in se instrumentum non attingit. Unde fit ut omnis causa instrumentalis sit principalis respectu alicujus effectus, illius, nimirum, quem proxime et per se attingit; instrumentalis vero sit respectu alterius, qui inde resultat. Exemplis declaratur primo in artificialibus, nam serra, verbi gratia, est instrumentum ad tale artificium faciendum, quod instrumentum proxime solum efficit incisionem, impellendo, et loco movendo partes intermedias, et ad hunc effectum potius comparatur ut causa principalis: inde vero resultat forma artificialis, ad quam comparatur ut instrumentalis causa, quia illam non attingit immediate propria actione, sed solum resultat ex priori effectu. Deinde in naturalibus calor ignis est instrumentum ad formam ignis, quia immediate attingit calorem respectu cujus se habet ut causa principalis; inde vero resultat forma substantialis, quam immediate non attingit, juxta probabilem sententiam Scoti, et aliorum. Denique in supernaturalibus, juxta Paludani, Capreoli, et aliorum opinionem, sacramenta dicuntur instrumenta gratiæ, quia non ipsam, sed aliquid prævivium ad ipsam attingunt. Unde non immerito hic modus dicendi tribui potest his auctoribus in secundo et tertio exemplo citatis, quibus non parum favere videtur D. Thomas, 4 p., q. 45, a. 5, dicens, quod causa secunda instrumentalis non participat actionem causæ superioris, nisi in quantum per aliquid sibi proprium dispositive operatur ad effectum principalis agentis. Et ratio reddi potest, quia concursus instrumenti semper est imperfectus, et ideo non pertinet ad ipsum, ut immediate attingat inductionem ejus formæ, ad quam est instrumentum, sed solum ut ad ipsam efficiendo præparet. Unde e converso omnis causa, quæ immediate attingit formam, erit principalis et non instrumentalis.

11. *Instrumenta attingunt formam intentam ab agente principali.* — Hæc vero sententia probari non potest, quia imprimis falsum est causam instrumentalem ut instrumentalem nunquam attingere immediate et in se formam intentam a principali agente; quod patet primo contraria inductione. Nam in supernaturalibus sacramenta sunt instrumenta ad efficiendam gratiam, ipsam in se attingendo, et similiter Christus per actiones suæ humanitatis attingebat immediate opera supernaturalia, de quibus dictum est late in